

УДК 378.147:655.254.22

Світлана Фіялка,
аспірантка кафедри видавничої справи та редагування
Видавничо-поліграфічного інституту НТУУ "КПІ"

Функції теоретичних навчальних видань із культурознавства

Запропонована модель комплексного багатоаспектного оцінювання навчальної літератури з культурознавства. Розроблена система функцій, здатна оптимізувати наявну систему критеріїв теоретичного навчального видання та сприяти поліпшенню його якості.

Ключові слова: теоретичне навчальне видання, культурознавчі дисципліни, гіпертекстність.

Постановка проблеми. З набуттям Україною незалежності в навчальний процес вищої школи почали широко впроваджуватися культурознавчі дисципліни, покликані допомогти студентам зорієнтуватися в сучасному глобально-інформаційному світі, сприяти зростанню матеріальної й духовної культури, моральності, реалізації творчого потенціалу молоді, прищепленню відповідального ставлення до культурної спадщини тощо. Це зумовило появу широкого асортименту відповідних навчальних видань, однак далеко не завжди належної якості.

Актуальність статті обумовлена тим, що наразі недостатньо вивчено й узагальнено досвід, уже нагромаджений у царині видання підручників і навчальних посібників із культурознавства; не виявлено достатньою мірою їхньої специфіки. Малодослідженим залишається редакторський аспект підготовки такої літератури. Багато сучасних редакторів, працюючи над текстом, обмежуються мовностилістичною правкою й не приділяють належної уваги дидактичним функціям навчальних книг, що негативно позначається на якості освіти.

Аналіз досліджень і публікацій. Функціональний аспект навчальної книги досліджували В. Бейлінсон, М. Тупальський та інші науковці. Так, В. Бейлінсон виокремлює такі її функції: інформаційну, трансформаційну, систематизувальну, організації міжкурсових і міжпредметних зв'язків, закріплення і самоконтролю, самоосвіти, організаційно-процесуальну, розвивально-виховну. Зазначені функції вишикувані в певній послідовності: кожна наступна ґрунтується на попередніх. А в цілому вони утворюють певний комплекс, зорієнтований на досягнення цілей освіти, її галузей [1, с. 12—24]. М. Тупальський виділяє такі основні функції підручника для вищої школи: 1) інформаційно-пізнавальна; 2) науково-дослідна; 3) навчально-практична; 4) соціально-педагогічна; 5) методична; 6) стимулювальна; 7) довідкова; 8) самоконтролю [2, с. 51, 52]. М. Феллер називає такі мовленнєві функції повідомлення (твору): 1) комунікативні функції: інформаційна (називна, змістова); контактна; функція організації процесу читання; виразова, що визначає ставлення адресата до автора; тлумачна (коментуюча), яка усуває суперечність тезаурусу і знань автора та читача щодо окремих елементів тексту; спонукальна; 2) пізнавальні функції: формування поглядів читача; запам'ятовування [3, с. 45—55]. В. Різун виокремлює такі функції тексту: контактна, організуюча, функція формування поглядів читача, аферентна і заклична [4, с. 25—28]. У результаті опрацювання наукової літератури з'ясовано, що дослідження розви-

ваються переважно в освітньому напрямі або ж стосуються загальної теорії тексту. При цьому поза увагою залишається, зокрема, функціональна специфіка навчальної літератури з культурознавства.

Мета статті — виокремити основні функціональні характеристики навчальної книги з культурознавства, які в сукупності якнайповніше сприяють досягненню мети освіти — формують інформаційну, мовленнєву, професійну компетенції і загальнолюдську культуру майбутнього фахівця. Під час опису методичних основ конструювання навчальної літератури наголос робиться на теоретичних навчальних виданнях, у яких найяскравіше виражено всі функціональні особливості, властивості навчальної книги. Йдеться про підручники й теоретичні навчальні посібники, у тому числі тексти та конспекти лекцій. Ми виділили категорію теоретичних навчальних посібників, оскільки ширше поняття "навчальний посібник" охоплює і навчально-методичні видання, і частину допоміжних, зокрема навчальні наочні посібники, хрестоматії.

Виклад основного матеріалу. Готуючи навчальне видання з культурознавства, варто насамперед забезпечити виконання ним певного набору функцій: інформаційно-пізнавальної, інтегративної, закріплення й перевірки знань, самоосвіти, організації процесу читання і запам'ятовування, світоглядної, мотиваційної, евристичної, поетичної, наочної та естетичної.

Інформаційно-пізнавальна функція в навчальній літературі з культурознавства відіграє провідну й синтезуючу роль. Навчальні видання спрямовані передусім на передавання студентам певних відомостей, соціокультурного досвіду. Інформаційно-пізнавальну функцію в навчальній літературі з культурознавства виконують факти, у яких, створюючи цілісну картину, фіксуються культурні досягнення людства кожної конкретної історичної доби, культурні події та феномени загальнолюдського значення. Доцільно зауважити, що під час реалізації зазначеної функції виникає суперечлива проблема — необхідність гранично економного добору фактів (визначається обсягом книги) і неприпустимість перетворення видання на конспект, який ускладнює засвоєння. Як зазначають сучасні теоретики навчальної книги С. Антонова та Л. Тюріна, автори не завжди адекватно оцінюють використовувану ними інформацію — обсяг фактичного матеріалу або надто великий, або надто малий для формування інформаційної культури спеціаліста [5, с. 38]. На думку М. Феллера, "досвідчений автор уводить у твір те, що потрібно читачеві, щоб відтворити у своїй свідомості

структуру твору, але при цьому невідоме читачеві чи не актуалізоване в його свідомості, або виходить з того, чого читач не знає. Недосвідчений автор, навпаки, приміряючи на себе, виходить з того, що він знає, в результаті читач часом отримує або ненову для нього, або, навпаки, недоступну йому інформацію" [3, с. 43].

Трапляється, що її обсяг у навчальному виданні настільки мізерний, що засвоєння майже не просуває студента в галузі знань, яку він вивчає. З іншого боку, з огляду на обмежений обсяг книги, авторам почасти доводиться вдаватися до непопулярних заходів: випускати з розгляду "зайві" історичні факти, подеколи дуже корисні для студентства.

Готуючи теоретичне навчальне видання, редактор має перевіряти факти на достовірність, доцільність та доступність. Особливу увагу варто приділити інформації про події, посиланням на думки науковців, на документи, числа, імена, назви, дати тощо. Варто також оцінювати ступінь систематизації та дидактичної й методологічної адаптації фактів. Пропонована інформація має бути актуальною, що визначається не лише самим матеріалом, а й кутом зору, під яким він добираться. Суть не має затьмарюватися другорядними подробицями, а підтверджувати сказане потрібно посиланням на авторитетні джерела чи логічні докази. До того ж, навчальний текст не повинен бути хаотичною сумою фактів: вони мають становити ієрархічну систему. Також необхідно відображати останні досягнення науки, нові цікаві факти, напрями сучасного наукового пізнання.

Навчальним виданням із культурознавчих дисциплін може бути притаманна гіпотетичність тексту. Наприклад: *"Донині точно не з'ясовано, якими були форма влади (монархічна, теократична чи інша) і державний устрій Індської цивілізації: за розмірами вона могла бути імперією (понад 1100 км з півночі на південь і понад 1600 км із заходу на схід), але вчені допускають, що голову держави міг тут обирати народ"* [12, с. 110, 111].

Відображення різноманітності поглядів на сутність і зміст поняття культури — неодмінний атрибут такої літератури. Ця неоднозначність обумовлена багатогранністю самого феномену культури. Якщо, за підрахунками американських учених А. Кребера та К. Клакхона, з 1871 до 1919 р. було запропоновано лише сім визначень культури (перше з них належить англійському етнографові Е. Тайлору), то з 1920 до 1950 р. було вже 157 визначень цього поняття [6]. У 1964 р. кількість зібраних А. Кребером та К. Клакхоном дефініцій досягла 257 і відтоді значно зростає. Тож закономірно, що у виданні культурознавчого напрямку не може бути канонічних визначень для введених понять, досить природними і допустимими вважаємо відмінні їх тлумачення. Неоднозначне і сприйняття цих визначень різними читачами.

Доцільно висвітлювати альтернативні полемічні точки зору щодо суперечливих, не до кінця з'ясованих питань. Наприклад: *"З удосконаленням суспільних відносин ускладнювався і культурний процес. За К. Ясперсом, він органічно пов'язаний і розвивається за "осовим часом", за Л. Гумільовим, на його розвиток впливає активність (насіональність) як окремих особистостей, так і етносу в цілому. Ю. Бромлей стверджує, що культурний процес розвивається лише завдяки структуризації суспільства як класової спільноти. Кожна із цих теорій має право на життя, але доречно вивести узагальнюючу тезу: культурний процес розвивається впродовж історичного часу, виходячи з потреб суспільства за наявності творців, здатних реалізувати в мистецьких формах ідею, висунуту суспільством"* [11, с. 44].

У сучасних теоретичних навчальних виданнях із культурознавства часто наявні відображення нестандартних, суб'єктивних поглядів на певні події чи явища. Скажімо, у "Лекціях з історії світової культури" В. Полікарпов намага-

ється подолати стереотип гострого протиставлення середньовічної культури Заходу — панування церковної догми, містики та мракобісся, занепаду науки й мистецтва — та гуманістичного Відродження. Він стверджує, що культура Ренесансу виросла на фундаменті не тільки античної класичної спадщини, а й середньовічної культури. Автор відходить від традиційної ідеалізації епохи Відродження: *"Половання на еретиків і відьом, нестримний терор і колективні психози, жорстокість і моральна нікчемність, страждання і підступність є продуктами Ренесансу. Вони і діяльність священної інквізиції не протистоять тодішнім великим досягненням духу і думки людини, а пов'язані з ними, є їхньою невід'ємною частиною, відображають автентичні поривання і потреби людини... Відродження протистояло своїми побутовими типами підступності, віроломства, вбивства з-за рогу, неймовірної мстивості й жорстокості, авантюризму і всілякого розгулу пристрастей — це зворотна сторона загальноновизнаного титанізму Відродження"* [14, с. 271, 272].

Інтегративна функція. У навчальних виданнях із культурознавства використовуються фактичний матеріал і висновки як соціально-гуманітарних, так і природничих наук — філософії, загальної історії, археології, мистецтвознавства, релігієзнавства, соціології, теорії права, політології, демографії, етики, естетики, мовознавства, етнографії, соціальної психології, антропології, етнології, соціології управління, інформатики, біології, екології тощо. Це обумовлено тим, що культурознавство є інтегративною сферою знання. У культурологічних дисциплінах дані багатьох наук об'єднуються проблемою духовного життя людини й суспільства в різних національних та історичних картинах світу.

Розглядаючи культуру певного регіону, доцільно збалансовано, в оптимальному співвідношенні поєднати різні аспекти культурознавства: навести загальні історичні відомості, характеризувати релігійний світогляд, політико-юридичну культуру, науку та освіту, літературно-мистецьке життя тощо. Однак у більшості видань домінують один-два з них, решта ж ігнорується або висвітлюється поверхово (чи то через нестачу матеріалу, чи то внаслідок авторської неувважності або ж суб'єктивності). Наприклад, у "Лекціях з історії світової культури" В. Полікарпова тема "Культура Стародавнього Єгипту" майже не містить відомостей про суспільно-політичний лад країни, натомість тема "Культура кочівників Євразії" переобтяжена власне історичними даними. Обов'язок редактора — вчасно виявляти й усувати такі вади навчального тексту.

Функція закріплення й перевірки знань. Виконання цієї функції дає змогу керувати процесом засвоєння знань. Закріпленню й самоперевірці слугують елементи дидактичного апарату — питання, тести, завдання тощо. На жаль, у більшості розглянутих теоретичних навчальних видань із культурознавства дидактичний апарат або взагалі відсутній, або ж він є, але поданий найпростішими елементами, ефективність яких невисока. Наприклад, у "Лекціях з історії світової та вітчизняної культури" за редакцією професорів А. Яртіся та В. Мельника ця функція репрезентована лише списками літератури.

Питання й завдання часто мають формальний характер, а отже — не поглиблюють знань студентів і не активізують процес навчання. Проте є поодинокі видання, у яких добре реалізована функція закріплення й самоперевірки знань (наприклад, навчальний посібник І. Федорової "Культурологія" [16], призначений для студентів вищих технічних закладів). Для організації модульно-рейтингової системи контролю знань та самостійної роботи студентів тут подано тестові завдання трьох рівнів (рівень I — назвати, дати визначення, продовжити твердження, обрати правильну

відповідь; рівень II — правильно чи неправильно, довести на прикладах; рівень III — дати відповідь, аргументувати її та навести приклади; порівняти, пояснити, прокоментувати, спираючись на знання та логіку). Ця послідовність відповідає логіці засвоєння знань, тому обґрунтована й психологічно: спершу йдуть найлегші запитання, пов'язані з відтворенням фактичного матеріалу, далі — складніші, що потребують розкриття причинно-наслідкових, часових та інших зв'язків, узагальнення й систематизації знань. Кожну тему завершують запитання для самоконтролю; подано тематику рефератів, докладні списки літератури. Наявний термінологічний словник фундаментальних понять курсу.

Функція самоосвіти. Ця функція пов'язана з реалізацією сучасного принципу навчання — збільшення обсягу самостійної роботи студента. Добір, спосіб подання та структурування матеріалу книги, її апарат мають давати можливість для самостійного опанування знань та вмінь, а також сприяти формуванню навичок роботи з навчальною літературою. Особливу роль в організації самостійної роботи відіграє наявність у навчальних виданнях таких елементів дидактичного апарату, як тематичні та іменні покажчики, списки рекомендованої літератури.

Функція організації процесу читання й запам'ятовування. Для того щоб навчальна книга якнайповніше виконувала функцію організації процесу читання й запам'ятовування, редактор та автор мають домогтися максимальної гіпертекстності видання. На думку Т. Соколовської, гіпертекст — це "розширення традиційного поняття тексту шляхом введення нелінійного тексту, в якому між виділеними фрагментами тексту встановлюються перехресні посилання та правила переходу від одного фрагмента до іншого" [7, с. 157]. Тобто гіпертекст — це така форма організації текстового матеріалу, за якої його одиниці подано не в лінійній послідовності, а як систему зв'язків між ними. Завдяки цьому матеріал можна читати в будь-якому порядку, утворюючи різні лінійні тексти. Гіпертекстність навчальної книги з культуроснавства виявляється вже в тому, що в ній використовується не лише вербальна (словесна), а й таблична, ілюстративна та інші знакові системи. Складна архітектура досягається завдяки спіралевидному викладу, оригінальному верстанню. Гіпертекстність збільшується за наявності апарату видання: він організує процес читання, дає змогу використовувати потрібні фрагменти, факти з книги, не перечитуючи її заново. Цій меті слугують такі його компоненти, як зміст, бібліографічні посилання, коментарі, примітки, допоміжні покажчики, особливо анотовані, колонітигули. Крім того, використовуючи бібліографічні посилання, читач може звернутися до іншої книги.

Зручність читання й рівень запам'ятовування значною мірою залежать від композиційної структури тексту, зовнішнім виявом якої є рубрикація. Аналіз масиву навчальних видань із культурознавчих дисциплін свідчить, що в них майже не використовуються можливості структурування матеріалу, не виокремлюються опорні пункти викладу, що посилює увагу до найістотніших питань, активізуючи засвоєння інформації. Тоді, коли тексти параграфів розбито на більш-менш однакові за обсягом пункти (підтеми), робота над навчальною книгою значно полегшується. Це обумовлено тим, що логічну схему матеріалу, виражену в заголовках, запам'ятати куди простіше, ніж суцільний текст. Доцільність такого структурування виявляється вже на етапі редагування. У чітко організованому навчальному матеріалі легше помітити логічні неточності (та й буде їх тут значно менше), зокрема дублювання інформації, спланувати розмічування елементів книги із забезпеченням взаємодії тексту та ілюстрацій. Ефективність запам'ятовування зростає, коли кожен структурний компонент починається стислим вступом, а також завдяки дії закону надлишковості — коли основний

зміст матеріалу неодноразово повторюється у вигляді висновків до параграфів, розділів і курсу загалом. На початку певного структурного елементу доцільно назвати інструментальні терміни, які в ньому вживаються, та визначити їхнє змістове навантаження.

Крім того, цілком очевидно, що краще запам'ятовуються цікаві факти. Наприклад, В. Полікарпов викликає інтерес читача, спростовуючи численні міфи, вказуючи істинні джерела звичних для адресата речей: "Ледь не половина найважливіших винаходів та відкриттів, на які спирається сьогодні наше життя, прийшли з Китаю. Не придумали б стародавні китайські вчені таких морехідних та навігаційних приладів та пристроїв, як румпель, компас та багатоярусні мачти, не було б великих географічних відкриттів: Колумб не відкрив би Америки, і європейці не зазнавали б колоніальних імперій. Без китайських стремел, що допомагають триматися у сідлі, середньовічні лицарі не змогли б, виблискуючи доспіхами, летіти на допомогу благородним дамам, які потрапили в біду. Тоді не настав би вік лицарства. Не винайшли б у Китаї гармати й порох, не з'явилися б і кулі, що пробивали лицарські обладунки й покінчили з лицарськими часами. Без китайського паперу та пристосувань до друку в Європі ще довго б переписували книги від руки. Не було б і значного поширення писемності. Рухомий шрифт винайшов зовсім не Іоганн Гутенберг, не Вільям Гарвею належить відкриття кровообігу, не Ісаак Ньютон відкрив перший закон механіки... Те, що відомо як підвіс Кардана (XIV ст.), насправді мусить бути названо підвісом Дін Хуаня (II ст.)" [14, с. 110, 111].

Сприяє запам'ятовуванню й поєднання суперечливих, несумісних явищ. Наприклад: "Шанобливе ставлення до грецької науки і заперечення античної чуттєвості; християнське милосердя і жорстокі переслідування єретиків і язичників; витончені богословсько-схоластичні дискусії про таємниці християнського вчення і непроглядне нещасття народу, для якого ця мудрість не мала абсолютно ніякого значення; варварська зневага до людської особистості і християнське піклування про спасіння душі — усе це зумовило утворення химерної суміші, що становила зміст релігійної свідомості в епоху Середньовіччя" [13, с. 146].

Організують читання знайомі читачеві факти, що починають текст, а також інформація, що зацікавлює, але зі змістом повідомлення пов'язана лише суто зовнішніми, часто несподіваними асоціаціями. До того ж, дослідження психологів свідчать, що наявна залежність ефективності запам'ятовування не тільки від самого матеріалу, а й від ставлення суб'єкта до нього.

Неабияке значення для запам'ятовування тексту має наявність у ньому виділень. Найчастіше використовуються шрифтові виділення (курсив, напівгрубий, набір великими літерами, набір шрифтом іншої гарнітури), набірні (розрядка, зміна варіацій формату набору, збільшення чи зменшення проміжку між рядками) та графічні засоби (підкреслювання чи відкреслювання лініями, обрамлення тощо), зрідка — кольоровий друк. У теоретичних навчальних виданнях із культурознавства зазвичай виділяються терміни-поняття, їхнє визначення, цитати, крилаті вислови, імена, дати, назви творів мистецтва тощо. На жаль, нерідко кілька різних за змістом і значенням об'єктів виділяються однаково, відтак замість розмежування й упорядкування елементів навчального матеріалу змішуються їхні значення. Часом виділень або взагалі немає, або ж їх настільки багато, що вони перестають виконувати свої функції. Бракує системності в застосуванні виділень — деякі терміни й поняття виділено курсивом, а інші — ні. На нашу думку, для виділення переліків (списків) варто використовувати маркери (чорні кола, пусті квадратики, чорні квадратики та інші символи). Застосовуючи два і більше рівні поділу, варто чергувати маркери різ-

ної конфігурації. Терміни (поняття), що входять до складу визначень, мають бути обов'язково виділені тільки один раз, коли вони вперше згадуються, і тільки у складі визначення.

Світоглядна функція. Ще греки створили унікальну систему освіти, завдяки якій формувався не просто фахівець конкретної галузі, а людина як особистість із певними ціннісними орієнтаціями. Навчальні видання з культурознавчих дисциплін мають забезпечувати процес соціалізації, тобто засвоєння індивідом цінностей, норм, притаманних певному суспільству, групі, історичній добі. Їхнє завдання полягає в розвитку духовності, моральності як факторів професіоналізму, в озброєнні гуманістичними цінностями, а не лише інформацією як такою, створенні у внутрішньому світі особистості бази загальнолюдських ідеалів. Завдяки культурознавчим виданням мають формуватися естетичні смаки, адекватність поведінки в суспільстві, культура спілкування, відчуття задоволення від добре виконаної роботи, гармонійних стосунків у колективі тощо. Безумовним має бути демократичний підхід до висвітлення подій і явищ, який би давав змогу вільно обирати світоглядні позиції. Усе це особливо актуально в сучасних умовах духовної кризи суспільства, коли на наших очах деформуються його моральні засади, здійснюється активна пропаганда жорстокості та насильства. Ситуація ускладнюється соціально-економічними проблемами, недосконалістю нормативно-правової бази, браком дієвих механізмів державної підтримки молоді в період її соціального становлення та розвитку. Крім того, послаблена виховна робота органів виконавчої влади, закладів культури тощо.

Основною метою теоретичних навчальних видань із культурознавства має бути формування толерантності, традицій цивілізованого співжиття. Вони повинні переконувати читача в безглуздість будь-якої агресії. Наприклад: *"За підрахунками воєнних істориків, за останні 5500 років відбулося понад 15 000 воєн, де загинуло понад 4 млрд чол. За цей період мирними були лише 292 роки. Витрати на війни становили близько 500 квінтільйонів швейцарських франків — сума надзвичайно велика (при цьому не враховувалися збитки). Війни постійно дорожчають. Якщо під час Другої світової війни один солдат коштував 33 тис. дол., то в 1986 р. вже — 666 660 дол."* [11, с. 107, 108].

Важливе завдання видань із культурознавства — прищепити усвідомлення плюралістичності традицій світової культури. Це особливо актуально в сучасній ситуації культурного розмаїття, коли в межах однієї держави зазвичай співіснують різні народи, а отже — й національні особливості культури. Водночас навчальна література з культурознавства має бути ментально орієнтованою, виховувати патріотизм, повагу до національних культурних цінностей, утверджувати національну самоцінність, сприяти усвідомленню українцями своєї ідентичності. Це набуває особливої ваги в контексті глобальних загальноцивілізаційних процесів, коли відбувається актуальне на сучасному етапі поширення по всій планеті єдиних, спільних для всього людства технологій, культур, ідей, ціннісних орієнтацій, способів життя, поведінки й водночас — руйнування етнічної ідентичності, тотальне ідеологічне зомбування. Національна ідея, будучи органічно вилетеною в тканину твору, впливає на свідомість людини, її розум, почуття, волю непомітно, а головне — ненав'язливо.

Мотиваційна функція. Поняттям "мотивація" в педагогіці позначають заохочення до опанування певної дисципліни. Теоретичне навчальне видання має забезпечувати розуміння студентами потреби в конкретній інформації, усвідомлення користі від набутих знань; крім того — спрямовувати читача на особисте культуротворення. Наведемо приклад із навчального посібника В. Боканя, призначеного насамперед для студентів негуманітарного профілю: *"Природною є багатовимірність людини. Незалежно від обраної професії*

вона намагається реалізуватися в мистецтві. Наприклад, конструктор літаків О. Антонов добре малював, лікар В. Коротич став поетом, ракетобудівник Б. Раушенбах здійснив ґрунтовне дослідження з історії та теорії іконопису. У стабільному суспільстві творчість має завжди визначає високий рівень його культури" [11, с. 71].

Навчальне видання з культурознавства має спонукати до охорони культурних пам'яток, як, наприклад, навчальний посібник С. Абрамовича, що починається словами: *"У Матенадарані — музеї рукописів Вірменії — зберігається величезний старовинний манускрипт. Це розкішно оформлене Євангеліє, але воно розірване навпіл. У годину іноплемінного нашестя дві християнки, рятуючи священну книгу від загибелі, змушені були розділити її надвоє, бо нести цілою на тендітних жіночих плечах жодна з них не могла. Вони не взяли з собою у вигнання ні хліба, ні одягу, ні грошей. Крутими гірськими стежками, долаючи численні небезпеки та труднощі, жінки несли хліб духовний. І національна святиня, до створення якої долучилися найкращі перелисувачі та митці, була врятована завдяки самовідданості цих скромних героїнь"* [10, с. 6].

Евристична функція. Теоретичні навчальні видання мають не лише розвивати репродуктивне мислення, коли студент отримує готові знання, а й впливати на творчий розвиток особистості, спонукати до самостійних висновків, тобто виконувати евристичну функцію. Навчальна література з культурознавства покликана формувати творчих суб'єктів із власною світоглядною позицією, здатних до самостійних рішень та рішучих реформаторських вчинків, розвивати у студентів прагнення до пізнання, задоволення від процесу й результатів творчості, високих емоційних переживань від контакту з шедеврами мистецтва тощо. Як зазначає Г. Дулатова, навчальне видання з культурознавства "зазвичай не має на меті механічної передачі знань і вмінь, а формує емоційно-образну свідомість, спрямовану на пошук духовного сенсу життя" [8, с. 122]. Студенту потрібно не просто засвоїти набір дат, імен і назв, а забезпечити "подолання критичної маси знань і перетворення їх на творчість" [9, с. 120] — вони мають мотивувати самостійне осмислення дійсності, стати інструментом мисленнєвої діяльності, самопізнання власної індивідуальності, потенціалом мислення й саморозвитку. Виконанню евристичної функції сприяють, зокрема, творчі завдання: на виокремлення головного, порівняння, узагальнення, доведення, конкретизацію тощо.

Поетична функція. Завдання навчальних видань з культурознавчих дисциплін — не просто передавати знання, а й сприяти вихованню мовленнєвої культури особистості, збагаченню літературної мови студентів. Вони покликані плекати мовний смак, інтерес до вивчення української. Канцелярський стиль, наявність різноманітних помилок деформують мовленнєві навички студентів. У деяких сучасних підручниках із технічних дисциплін набагато менше стилістичних і граматичних помилок, ніж у навчальних виданнях із культури. Проте саме в останніх багатий потенціал для використання синонімічного різнобарв'я, тропейних засобів, фразеології, стилістико-синтаксичних прийомів тощо. Тексти навчальних видань із культурознавства не мають жорстких стильових обмежень, вони здебільшого персоналізовані й відображають особливості мови та стилю автора. Наведемо приклад: *"На наших очах відбувається зuboжіння, занепад духовного світу людей. На підставі аналізу сучасних телепрограм складається враження, що в сучасній Україні розкриті віковічні тасмніці народження кохання (складається враження, що кохання є наслідком використання думхмяного мила та одеколону із запаморочливим ароматом), що найбільш хвилююча проблема людства — луна, а предметом його найжагучішого зацікавлення стає жувальна*

гумка і прокладки з крильцями. Духовна культура потребує піклування й турботи суспільства, збереження і розвиток її вимагає від суспільства відповідних зусиль. Якщо люди перестають нею цікавитися, вона втрачає внутрішню напругу і рух, відступає на полиці бібліотек і в музейні запасники, покриваючись там пилом і перетворюючись на забуту, мертву культуру" [13, с. 86, 87].

Щодо ілюстрацій, то вони виконують у теоретичному навчальному виданні з культурознавства *наочну* та *естетичну* функції. Графічна інформація часто виявляється ефективнішою, ніж словесна. Ілюстрації сприяють формуванню у студентів конкретних уявлень про пам'ятки культури, підвищують їхній інтерес до предмета, що вивчається, саму книгу роблять привабливішою й приємнішою для читача, пробуджують творче начало, бажання та вміння творити за законами краси.

Висновки. Отже, основною особливістю навчальних книг є їхня функціональність, чітка відповідність цілям і завданням освіти. Згідно з розробленою моделлю комплексного багатоаспектного оцінювання якості теоретичного навчального видання з культурознавства відповідна навчальна література має виконувати такі функції: інформаційно-пізнавальну, інтегративну, закріплення й перевірки знань, самоосвіти, організації процесу читання та запам'ятовування, світоглядну, мотиваційну, евристичну, поетичну, наочну та естетичну. Забезпечити виконання цього набору функцій можна лише спільними зусиллями всіх учасників редакційно-видавничого процесу, а насамперед — автора та редактора. Реалізуючи систему виокремлених функцій, теоретичні навчальні видання з культурознавства сприяють розвитку творчих можливостей особистості студента, вихованню його наукового світогляду, високих громадянських якостей тощо, а отже — здатні забезпечити такий вплив на студента, який би відповідав потребам особистості, суспільства та держави. Перспективним напрямом наукових досліджень може стати вивчення функцій навчальної літератури з різних дисциплін та проведення порівняльного аналізу. Крім того, доцільно розробити й докладно схарактеризувати систему параметрів теоретичного навчального видання з культурознавства, які сприяють виконанню кожної із зазначених функцій.

Список використаної літератури

1. Бейлінсон В. Г. Арсенал образования : характеристика, подготовка, конструирование учебных изданий / В. Г. Бейлінсон, Д. Д. Зуев, В. И. Рывчин. — М. : Книга, 1986. — 288 с.
2. Тупальский Н. И. Основные проблемы вузовского учебника / Н. И. Тупальский. — Минск : Вышэйшая школа, 1974. — 183 с.
3. Феллер М. Д. Текст і зображення як модель комунікативного акту : монографія / М. Д. Феллер ; Київ. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т журналістики, Центр вільної преси. — К. : Центр вільної преси, 1998. — 123 с.

4. Різун В. В. Аспекти теорії тексту / В. В. Різун // Нариси про текст. Теоретичні питання комунікації і тексту / В. В. Різун, А. І. Мамалига, М. Д. Феллер. — К., 1998. — С. 7—59.

5. Антонова С. Г. Современная учебная книга : создание учебной литературы нового поколения : учеб. пособие / С. Г. Антонова, Л. Г. Тюрина. — М. : Издат. сервис, 2001. — 288 с.

6. Kroeber A. Culture. A critical review of concepts and definitions / Kroeber A., Kluchomu K. // Papers of the Peabody museum of American archaeology and ethnology. — 1952. — Vol. 47, N. 1. — P. 15—29.

7. Соколовська Т. П. Гіпертекст і гіпермедіа як основні технології створення сучасних електронних засобів навчання / Т. П. Соколовська // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. пр. / голов. ред. В. М. Мадзігон. — 2009. — Вип. 9. — С. 157—164.

8. Дулатова А. Н. Гуманитарный учебник для высшей школы: вопросы трансформации / А. Н. Дулатова // Книжная культура : опыт прошлого и проблемы современности : к 250-летию вузовского книгоиздания в России : материалы Междунар. науч. конф. (Москва, 20—21 сент. 2006 г.). — М., 2006. — С. 121—123.

9. Федосова Е. Г. Качество учебника для вуза как объект управления в редакционно-издательской деятельности : дис. ... канд. филол. наук / Елена Георгиевна Федосова ; Моск. гос. ун-т печати. — М., 2004. — 215 с.

10. Абрамович С. Д. Світова та українська культура : навч. посіб. / С. Д. Абрамович, М. Ю. Чікарькова. — Л. : Світ, 2004. — 344 с.

11. Бокань В. Культурологія : навч. посіб. / В. Бокань. — К. : МАУП, 2000. — 136 с.

12. Лекції з історії світової та вітчизняної культури : навч. посіб. / за ред. А. Яртися, В. Мельника. — 2-ге вид., переробл. і доповн. — Львів : Світ, 2005. — 568 с.

13. Подольська Є. А. Культурологія : навч. посіб. / Є. А. Подольська, В. Д. Лихвар, К. А. Іванова. — Вид. 2-ге, переробл. та доповн. — К. : Центр навч. л-ри, 2005. — 392 с.

14. Полікарпов В. С. Лекції з історії світової культури : навч. посіб. / В. С. Полікарпов. — 4-те вид., виправл. і доповн. — К. : Знання, 2000. — 359 с.

15. Теорія та історія світової і вітчизняної культури : курс лекцій / [А. К. Бичко та ін.]. — К. : Либідь, 1992. — 392 с.

16. Федорова І. І. Культурологія : навч. посіб. / І. І. Федорова. — К. : Політехніка, 2005. — 160 с.

Предложена модель комплексного многоаспектного оценивания учебной литературы по культуроведению. Разработана система функций, способная оптимизировать существующую систему критериев теоретического учебного издания и способствовать улучшению его качества.

The model of complex multidimensional evaluation of educational literature on culturology is proposed. The system of features that could optimize the existing system of criteria of theoretical academic publications and improve quality thereof is developed.

Надійшла в редакцію 6 жовтня 2010 року